

відбувається з природною необхідністю. Він вважав, що цінності як норми не тільки впливають на моральні дії людини, а й становлять основу її естетичної та теор. діяльності. В. Віндельбанд вважав, що цінності повинні розумітися не як об'єктивні, дійсні категорії, а як значущі категорії, а сама дійсність, створювана руками людини, підпорядкована цінностям. Ін. представник Баденської шк. Г. Рікерт зазначав, що ціннісна орієнтація є головним критерієм для зарахування окремих подій до історичних («Якщо низку змін називають прогресом, то цим вже говорять, що будь-яка наступна стадія більшою мірою реалізує цінність, аніж попередня»). Т. ч., поняття прогресу належить до галузі філософії історії, яка витлумачує сенс іст. буття з точки зору втілених у ньому цінностей та здійснює над минулим «суд» у сенсі його позитивної або негативної цінності. Г. Рікерт зазначає, що єдність і об'єктивність наук про культуру зумовлені єдністю і об'єктивністю нашого поняття культури, а остання, своєю чергою, — єдністю й об'єктивністю цінностей, які оцінюються нами. («Без ідеалу над собою людина, в духовн. сенсі цього слова, не може правильно жити. Цінності ж, що становлять цей ідеал, відкриваються в історії, і з прогресом культури вони, подібно до зірок на небі, одна за одною вступають у світ людини.»)

М. Вебер доповнив учення Г. Рікерта концепцією ідеальних типів. Він трактує «мирські цінності» як властивий певній епосі напрям інтересу. Однак «вищі цінності» отримали значення «позачасових», і їх реалізація в рамках культури стала незалежною від реалізації в часі. М. Вебер розуміє цінності як плід уяви індивіда, в якого є свобода вибору для конструювання власних цінностей залежно від внутр. мотивації і контексту, в якому цей індивід існує. Г. Зиммель під цінностями розумів факти життя, які переходять у культ. вимір. Своєю чергою, Ж.-П. Сартр вважав, що цінності знаходяться поза буттям, а «людська реальність є тим, за допомогою чого цінності приходять у світ».

Існує тісний зв'язок сучасності з минулими етапами розвитку сусп-ва: кожне нове покоління людей оцінює події минулого з позицій свого культурно-ціннісного світу, у такий спосіб здійснюється «суд історії» з метою засвоєння «уроків історії». «Суд історії» — це процес сусп. розвитку й висновки з нього. Він передбачає не тільки суд часу, а й утвердження закономірностей розвитку сусп-ва, об'єктивне підсумування іст. досвіду, врахування корисного й шкідливого в ньому, з'ясування причин їх появи. У процесі «суду історії» задіяно багато елементів: «судді», «обвинувачі», «оборонці», «свідки», «присяжні». У ролі «обвинувачів» й «оборонців» зазвичай виступають історики, політики, медіа, у ролі «свідків» — безпосередні учасники тих або тих подій, у ролі «суддів» і «присяжних» — народ, нація, ін. спільності, які на основі домінуючих у сусп-ві цінностей дають оцінку іст. подіям у цілому або безпосередньо окремим особистостям чи групам.

Чим більш віддалена іст. подія у часі, тим авторитетнішою та об'єктивнішою буде її оцінка, і навпаки — «суд історії» щодо недавніх подій або іст. діячів через несформованість, несталість нових цінностей може бути спрощеним чи політ. упередженим. Ін. проблема І. а. — до оцінки певної іст. епохи слід застосовувати шкалу її цінностей, аби не допускати фальсифікацій, ідеол. штампів у трактуванні іст. подій: включення системи цінностей минулого у реалію сьогодення зумовлює розуміння людини як системи розвитку, що здійснюється на основі культурно-іст. досвіду того чи того сусп-ва.

Вирок «суду історії» не є остаточним, він може бути «переглянутий» із плином часу та зміною ціннісних орієнтирів. Прикладом такого «перегляду» можна вважати вибачення Папи Римського Івана Павла II за помилки католицької церкви, осудження політики апартеїду та расової сегрегації, декомунізацію в Україні тощо. У той же час щодо окремих злочинів в історії, таких як геноцид (Голокост, Голодомор) існує аксіологічний консенсус, спроби поставити під сумнів ці злочини піддаються сусп. осуду.

Ю. Омельченко

Історична антропологія. Один із сучасних напрямів пізнання соціокульт. чинників історії людства, який пов'язує іст. науку з етнологією і лінгвістичними дисциплінами. Основні риси, притаманні І. а.: одиницею наук. аналізу є сусп-во в цілому; сусп-во розглядають в єдності духовн. і матер. культури; дослідник описує соц. групи, типи, повторювані і масові явища та події; вивчають культуру в її цілісності, не виокремлюючи елітарну складову; культуру досліджують крізь призму залишків матер. культури. Предмет І. а. становить вся культура як мислима дійсність, індивід постає творцем культури в антропол. її розумінні. І. а. прагне дати відповідь на питання, що являє собою людина як біол., соц. і культ. істота. Соц. взаємини аналізують і пояснюють на рівні взаємозв'язків між індивідами.

І. а. виявляє різноманіття і психол. неспівмірність різних культур, де вагому роль відіграють такі компоненти соц. життя, як символи, міфи, вірування, ритуали, звичаї. Концентрує увагу не тільки на політ. чи екон. діяннях, а й на приватному житті, вичерненні історії повсякдення — способів життя, картин світу пересічного населення, не відмежовуючи при цьому політ. і культ. сфери. З І. а. в іст. науку повернулися поняття індивідуальності й унікальності, категорії особливого і неповторного. Діалектичне співвідношення між об'єктивними структурами і суб'єктивними діями перетворює І. а. на історію, яка конституює окремого індивіда.

І. а. досліджує не тільки об'єктивні чинники (виробництво, сім'я, умови праці та побуту, освіту і дозвілля), а й соц. практику, світ почуттів і суб'єктивність людей, які не завжди чинять за критеріями раціональності. Історико-антропол. дослідження

визначають завдання не іст. реконструкції культурно-антропол. феноменів і опису їх функцій у сусп-ві, а розкриття їх значення для людини, що можна виявити тільки за умови аналізу і відповідного соц. контексту. Уміщуючи в центр досліджень індивіда, **I. а.** прагне пізнати вплив об'єктивних процесів і структур на людину та її зворотну реакцію на них. Категорія індивід. досвіду стає значущою, як і категорія структури, оскільки історія сусп-ва невіддільна від історії людини.

Сучасні історико-антропол. дослідження проводяться в руслі *мікроісторії*, *історії ментальностей*. Її сюжетами є проблеми власної ідентичності і ставлення до «чужого», тіла і сексуальності, родини, її форм і типів, стосунків між батьками і дітьми, звичай, вірування, система цінностей тощо. Нині класикою **I. а.** визнано дослідження *Анналів шк.*, іт. та нім. шк. *мікроісторії*, «*нової культ. історії*». На теренах пострадянського простору **I. а.** представлена працями **А. Гуревича**, **Ю. Бессмертного**, **А. Ястребицької**, **Н. Яковенко** та ін.

О. Драч

Історична епістемологія. 1. Вчення про різні форми, процедури і методи отримання знань про минуле. Іст. пізнання в традиції філос. думки реалізується в теор. формах філософії історії та наук. історіографії. Фр. філософ **Ш. Раппопорт** виділяє три напрями у філософії історії: фізико-кліматичний (*Ш.-Л. Монтеск'є*, *Й. Гердер*, **Г. Бокль** та ін.) виходить у своєму поясненні іст. процесу із зовн. природи; фізіолого-психол. (**І. Тен**, **Г. Тард**, **М. Лацарус** та ін.) черпає свої дані у внутр. природі людини; культурно-іст. намагається пояснити іст. рух культурно-побутовими та громад. формами, утвореними в самому іст. процесі. Кожний із цих напрямів зумовлений необхідною існуючим елементом іст. процесу і має свою кількість вад. Претензії одного з них на гегемонію заважають розумінню іст. процесу, тому завданням філософії історії **Ш. Раппопорт** вважає систематичне об'єднання і взаємне доповнення вказаних наук. напрямів.

М. Гласер зазначає, що вивчення **I. е.** можливе в трьох контекстах: як галузь філософії і методології науки, де досліджуються межі застосування принципу історизму в аналізі загальнонаукових проблем; як розділ соц. епістемології, в якому **I. е.** використовується для дослідження виникнення і структурування знання та його іст. змін; як соц. філософія, що охоплює філософію історії, складовою частиною якої є **I. е.** Вона пропонує розглядати еволюцію філософії історії у вигляді ланцюжка парадигм «класична — некласична — постнекласична». Основні інтереси класичної філософії історії групуються навколо проблем сенсу історії, її діяльних сил і персон, спрямованості іст. процесу та способів його пізнання. Класична парадигма замикається в межах прагнення виробити спільний іст. світогляд, який розуміється як філос. з'ясування принципів самої

історії і принципів її пізнання. У некласичній парадигмі домінує онтологічна проблематика, епістемологічна вторинна, у цій парадигмі було створено антропол. філософію історії. Постнекласична філософія історії ставить у центр іст. досліджень текст. До неї примикає герменевтична філософія історії, що досліджує проблему об'єктивності іст. подій і її співвідношення з іст. текстом. Відносно до цих парадигм **М. Гласер** виділяє 4 орієнтації: аналітичну, герменевтичну, ідеалістичну та наративно-лінгвістичну. У рамках аналітичної орієнтації, яка виходила з позитивістської традиції, відбувалася дискусія щодо застосування методів науки до історіографії. Герменевтична сфокусована на дослідженні текстів минулого і має тенденцію розглядати іст. дослідження як реконструкцію минулого. Ідеалістична орієнтація фокусує увагу не на мисленні, а на діях, вчинених у минулому, їй властива модель політ. історії; вона прагне розглядати іст. дослідження як реконструкцію минулого. Наративно-лінгвістична орієнтація вивчає світ історії як лінгвістичну конструкцію — він сконструйований із мови, тому має аналізуватися з точки зору критичного аналізу робіт із літ.

М. Тур оперує термінами «*парадигма класичної філософії історії*» та «*парадигма некласичної філософії історії*». Перша з парадигм формується на філос. базі класичної філософії й має метафізичний (спекулятивний) характер, друга — епістемологічно-методол. конфігурацію і визначає: перенесення акценту з онтології історії на рефлексію пізнавальних прийомів та методів іст. дійсності; перехід від генералізуючого підходу тлумачення історії до індивідуалізуючого, від універсалістськи-глобалістичної картини історії, до тлумачення її як нелінійного, складного формування, утвореного множиною самоцентрованих іст. цілісностей (формацій, цивілізацій); легітимізацію антисциєнтистського підходу в іст. пізнанні, що позбавляє науку статусу автентичної форми осмислення історії.

Особливу сферу філософії історії складає філос. аналіз меж, можливостей, форм і методів іст. пізнання; її предметом є іст. вимір людського буття і можливість його усвідомлення й пізнання; об'єктом дослідження виступає всесв. історія як ціле або як певний сегмент іст. життя людей. Фундаментальними категоріями, поняттями й проблемами іст. пізнання (за **С. Стельмахом**) є об'єктивність і суб'єктивність, сучасність та історія, розуміння й пояснення, індивідуальне й універсальне, іст. факт, подія та структура, пам'ять і спогади, часові пласти, синхронність та діахронність, причинність в історії, детермінізм в історії, вибір об'єктів пізнання тощо.

В іст. пізнанні застосовують: історико-генетичний метод (іст. явища вивчаються в процесі їх розвитку, що дає змогу виявляти їх причинно-наслідкові зв'язки і закономірності); ідеографічний метод (опис індивід. особливостей, унікальних рис іст. фактів); історико-порівняльний метод (зіставлення іст. об'єктів у просторі і часі та виявлення подіб-